

1.

A délszláv népek irodalmának magyar nyelvű megszólaltatása s magyar műfordítás-irodalom történetének egyik jelentős fejezetét képezi, s voltak a magyar irodalomnak olyan korszakai is, amelyekben a délszláv költészet legalább olyan szerepet játszott, mint amilyen szerep jutott a „nagy” irodalmaknak: az angolnak, franciának, németnek vagy olaszoknak. Gondoljunk a XVI. századra vagy azokra az évtizedekre, amelyekben a magyar írók a romantika színeit próbálgatták ott a XIX. század elején: Kazinczy, Kölcsey, Bajza, Vitkovics fordítják a szerb hősdalokat, és tapasztalataik mind elmékedéseikben nyomott hagytak, mind pedig a magyar költészet formakincsébe beépültek, hiszen a „nemzeti hagyományok” kérdése és a „szerbus manier” gyakorlata erre mutat. A koronát Székács József 1836-os kötete tette fel erre a korszakra, az ő, már az eredetiek ismeretében készült fordításai joggal értek meg egy második kiadást is a múlt század második felében.

A magyar romantika adta indítások azonban elhatároló erejűek voltak a magyar irodalomnak a délszlávhoz való viszonyában, hiszen szinte még a magyar olvasó ma is, ha a jugoszláv irodalomról esik szó, elsősorban a szerb-horvát népköltészetre gondol, s csak a beavatottabbak emlékeznek műköltőkre is, és csak azok tudják, hogy egy szüntelenül gazdagodó és terebélyesedő „műköltészettel” is számolni kell, ha Jugoszlávia népeinek irodalmát emlegetjük. A máig is rejtélyes személyű Kondor Lajos ugyan már az ötvenes-hatvanas években szakítani igyekezett ezzel a népköltészetre hangolt szemlélettel, lefordítva az akkoriiban készült Szmail aga halála című Mažuranić-eposzt, azonban a magyar irodalom valójában csak az elmúlt évtizedekben vett tudomást a jugoszláv költészetről, s kezdte felismerni annak valódi értékeit, nyilván nem függetlenül azoktól a törekvésektől, amelyek az élő, a friss, a mindenkori közelmúlt vagy jelen délszláv irodalmának magyar nyelvű megszólaltatását célozták. S itt elsősorban nem röpke irodalmi kirándulásokra gondolok, mint amilyen a múlt század második felében Vajda Jánosé, századunk tízes éveiben Kosztolányié, később Szabó Lőrincé volt, hanem az átfogóbb és aktualitásokra törekvő kísérletekre; Dömötör Páléra, Djena Pavlovićéra, Radics Györgyére, hiszen szerény és alapjában véve „provinciális” módjukon egészséges kezdeményezéseknek voltak előfutárjai.

A magyar irodalom akkori élvonala sajátos módon viszonyult a délszláv irodalmakhoz: Zmajt ugyan a Kisfaludy Társaság és az Akadémia tagjai között tudta, paradox módon, elsősorban fordítói tevékenysége miatt, de sem költészete, sem a „vajdasági” szerb irodalom, amelynek Zmaj a képviselője volt, valójában nem érdekelete, s a magyar irodalom feledni kezdte a két irodalomnak azt az idilljét, amely a század elején kezdődött, majd a szabadságharc intermezzója után az ötvenhatvanos években tetőzve a kiegyezés időszakában halt el. Így vállalta a szerb és a horvát költészet megszólaltatását az akkor még valójában „virtuális” vajdasági magyar irodalom, a magyar szellemi életnek déli provinciája, melynek székhelye, akárcsak a megyéé is, Zombor volt. S nem véletlenül: Zomborban, éppen megyeszékhely jellege miatt, az értelmiségnek sajátos koncentrációja alakult ki, olyan értelmiségé, amely bejáratos volt mind a két nép szellemi életébe, s nem véletlen, hogy zombori volt Veljko Petrović is, aki a Croatia megjelenését szorgalmazta, s két nép irodalmának kölcsönös megismertetésén fáradozott. Szinte az egyetlen aktivitást mutató érintkezési pont volt ez a századfordulón, s jellemző, hogy Dömötörék kötetei is mind Zomborban jelentek meg. Így azután, ha ezek a fordítók nem is voltak tehetséggel különösebben megáldott költők, de ismerték a szerb nyelvet, s a maguk költői szintjén próbálkoztak a szerb költészet újraköltésével, prezentálva a magyar olvasóközönségnek az élő szerb irodalmat. Annak a műfordítói igénynek oly magasra szabott normái közül, amelyek révén a magyar irodalom messze kimagaslik az európai irodalmak közül, az eredetinek az ismerete a teljes formai és tartalmi hűség eléréséhez itt már adva volt, s évtizedeken át ennek a „zombori” műfordítói körnek letéteményeseként jelentkező vajdasági magyar irodalom volt a konzekvens képviselője, elannyira, hogy ma már bátran leírhatjuk: a vajdasági magyar irodalomnak döntő szerepe volt, hogy a magyar műfordítói gyakorlat normái a délszláv költészet viszonylatában is érvényesültek, hogy konstans követelményekként a hűség elve és a művészeknek a jellege diadalmaskodott, függetlenül attól, hogy ezzel a gyakorlattal párhuzamosan a nyersfordításokkal dolgozó fordítói mesterség is létezik és virágzik.

A vajdasági magyar irodalom, születésével szinte egyidőben, nagyon jellemzően, ébresztgetni kezdi a múlt század második felében fellobbant zombori törekvéseket, s mintegy öntudatosodásának egyik fontos elemeként ápolta Jugoszlávia népei irodalmával a szüntelen és folyamatos kapcsolatokat. Az avantgardista *Út* éppen úgy megszólaltatja magyar nyelven a szerb költészetet, mint a polgári-liberális *Napló*, vagy a harmincas években a *Kalangya* és a *Híd*, s mi több, a *Kalangya* még 1942–43-ban is közöl szerb írókat, hangsúlyozva ezáltal a folyóirat „vajdasági” jellegét. Kezdetben, egy régebbi gyakorlat folytatásaként, még a magyarul tudó szerb költők tolmácsolják maguk és társaik szövegeit. Veljko Petrović a kilencszázas években tolmácsolt sok szerb költőt, a húszas években Žarko Vasiljević és Jovan Popović tartja szívügyének a magyar nyelven való megszólaltatást, de már Szenteleky Kornél tevékenységével kezdetét vette a szerb és horvát költészetnek egy céltudatosság jellemezte magyar nyelvű megszólaltatása is, s ez csúcsozott a Debreczeni—Szenteleky féle *Bazsalikom* című antológiában (1928), mely már valóban az akkori modern délszláv költészet meg-

ismertetését és meghódítását célozta, hiszen a kötet megkomponálásában Bogdan Popović híres antológiája volt a kalauzusk, mely a szimbolizmust emelte magasra, bár Szentelekyék tovább is mentek Popovićnál, hiszen igyekeztek a húszas évek legfrissebb szerb költői törekvéseit is megszólaltatni, különösen vajdasági viszonylatban (Dušan Vasiljev, Žarko Vasiljević). A *Bazsalikom* már komponált műfordításkötet volt, s a műalkotás ismerveit ostromolta külső, antológiajellegében is: finom és bágyadt szépségű parnasszen magyar verseskötet, amelynek nemcsak irodalomtörténeti értéke van, hanem aránylag csorbítatlan irodalmisága is. De fel kell figyelni Szenteleky előszavára is, amely, előítéletekkel pönlekedve, szögezi le: „Egy Dučić-vers fordítása éppoly nehéz, mint egy Hérédia szonetté, vagy egy Stefan George versé. Ujević szimbólumokban borongó finomságait éppoly nehéz átmenteni a fordításba, mint Rimbaud viharos rejtelmait, vagy Ady váteszi szépségeit.”

2.

Az elmúlt fél évszázad tehát gazdag műfordítói anyagot és tapasztalatot halmozott fel irodalmunkban, úgyhogy az alapvető műfordítói követelmények is mind maradéktalanabban érvényesültek, mint ahogy érvényesült az aktualitás és korszerűség elve is a jugoszláv költészethez való aktív viszony következtében, mely a műfordításnak mint mesterségnek vagy kötelességnek a szokásait egészen háttérbe szorította, s előtérbe engedte a termékeny és termékenyítő kapcsolatokat, a „hódítások” valódi értelmét őrizve, hiszen irodalmunkban még felfedezhető annak a mámornak a nyoma is, amely a magyar műfordítás-irodalom eliparosodása miatt mind ritkábban érzékelhető. Igaz ugyan, hogy a két világháború közötti időszak vajdasági műfordítói teljesítményei és tapasztalatai nem közvetlenül érvényesültek a háború után feléledt műfordítói kedvben, de általános elveivel és pusztán létezésével is elég alapot adott, hogy az ilyen vállalkozásoknak támasza lehessen.

Erdemes megfigyelni, hogy a vajdasági magyar műfordítást nem a történetiség jellemezte és jellemzi, hanem a korszerű, a valóban a „napjaink énekét” jelentő költészet iránti fogékonyság. Ha a két világháború közötti időszakban, tehát a kezdeteknél még, a vajdasági szerb irodalom kötötte le érdeklődését, amely akkoriban még önállóbb és eredetibb arculatú volt, majd pedig azokra a költőkre figyelt, kik 1920 táján indultak, illetve akik azokban az években futottak fel, a második világháború után a jugoszláv háborús költészet foglalkoztatta, majd mind merészebb köröket írva le, fogta be a jugoszláv költői produkciót, mindig a legszorosabb kontaktusban ezzel az irodalmisággal, elannyira, hogy ma már megállapítható, a vajdasági magyar irodalomban érvényesülő hatások között kell számon tartanunk a jugoszláv költészetét (utalok itt csak Popa, Raičković, Pavlović, aztán a zágrábi költői kör vonatkozásaira), nem kis mértékben az intenzív fordítói tevékenység közvetítésével.

Az elmúlt ötven esztendő során a vajdasági magyar irodalomban tehát impozáns fordítói tevékenység bontakozott ki, melynek sajátos vonásai vannak, s így könnyen megkülönböztethető a magyarországi műfordítói gyakorlattól is, hiszen voltak olyan idők is, amikor pl. dél-

szláv költői műveket csak a vajdasági magyar irodalom tolmácsolt, s ha egyszer ezeknek a fordításoknak bibliográfiai felmérése megtörténik, kiderül majd, hogy a vajdasági magyar irodalom volt Jugoszlávia népei költészetének legmobilisabb és legnagyobb spektrumú fordítója, s mind minőségi, mind mennyiségi szempontból a tolmácsolók első sorában áll. Nem véletlen tehát, hogy ennek az elmúlt ötven esztendőnek a tendenciái is beérték, és irodalmunk olyan antológiában mutathatta fel műfordítói eredményeit, mint amilyen a *Napjaink éneke* két kötete, mely majd ezer oldalon prezentálja a modern jugoszláv költészetet — a maga sajátos szelleméhez híven. Azaz: nem történetiségében képviseli a vajdasági magyar műfordítást, hanem szövegeiben és koncepciójában is merőben új könyvben, hiszen az elmúlt korszakot csupán néhány, inkább tisztelgő jellegű szemelvény képviseli. A *Napjaink éneke* így összefoglalja és kondenzálja azokat a törekvéseket, melyek a vajdasági magyar műfordítói gyakorlatot jellemzik, de a figyelmet nem magára a műfordítói gyakorlatra irányítja, hanem a fordított költészetre, gesztusa a megmutatásé, s fontossá az a kép válik, ami az olvasóban az antológia révén a modern jugoszláv költészetről kialakul.

A gazdag magyar műfordítás-irodalomban is ritkák az olyan kötetek, amelyeket magasfokú céltudatosság jellemez, s a *Napjaink éneke* nyilvánvalóan a könyvek e csoportjába tartozik: a modern jugoszláv költészetnek a vajdasági magyar irodalomban kialakult képét rögzíti első sorban, s ezért, amilyen mértékben műfordításkötet, olyan mértékben, a jugoszláv költészettel szembeni aktív viszonyból eredően, kritikai felmérése is ennek a költészetnek. Tehát az antológiáknak abba a csoportjába tartozik, amelyeket a jugoszláv kritikusok készítettek Bogdan Popovićtól kezdve Miodrag Pavlovićig, Zoran Mišićig vagy Šoljanék kiadványaiig, sőt, ha jól körülméznünk a jugoszláv irodalomban, azt is felfedezhetjük, hogy a *Napjaink éneke*ben megnyilatkozó ambíciókkal készült gyűjtemény valójában nincs is, hiszen néhány offciális, nemzeti és nemzetiségi kulcsokat figyelembe vevő antológián kívül csak az egyes népek költészetét bemutató gyűjtemények jelentek meg, de a „modern jugoszláv költészet” antológiája még nem készült el.

A *Napjaink éneke* tehát egyértelműen prezentálja a vajdasági magyar irodalomnak sajátos helyzetét, hordozza meghatározottságának jellegzetességeit, végeredményben azt a mindinkább kikristályosodó tényfelismerést, hogy irodalmunk aktívan van jelen mind a magyar, mind pedig a jugoszláv szellemi életben, méghozzá úgy, hogy aktivitása egyúttal önmön lényegének és természetének a kiteljesítése és manifesztációja is. A *Napjaink éneke* ennek következtében olyan alkotás, amely gyökereivel a magyar műfordítás-irodalom hagyományaiba kapszkodik, az abban érvényesülő fordítói normákat ostromolja, magyar nyelvű olvasóközönségnek tolmácsolja a modern jugoszláv költészetet, ugyanakkor azonban a jugoszláv költészet belsőbb köreiből is otthonosan mozog, olyan költészet eredményeiben válogat, amely szellemiségének és szemléletének kialakulására mély hatást gyakorolt, és amellyel állandó érintkezésben van — ám olyan kritériumokat érvényesít, amelyek a jugoszláv költészet számára is érdekekkel bírhatnak, s így e Janus-arcúság ugyanakkor önmagáról valló módon kerül előtérbe, a figyelem a vajdasági magyar költészet felé is fordul, hiszen ennek a költészetnek a produktuma, ez a költészet vall a válogatás elveivel, a fordítói

teljesítményekkel. A modern jugoszláv költészetnek tehát olyan gyűjteménye a *Napjaink éneke*, amely csak a vajdasági magyar irodalom műhelyében készülhetett el, s nem véletlen, hogy angazsálta a vajdasági magyar költészet szinte minden számottevő képviselőjét, hiszen az egy Weöres Sándoron kívül nem szerepel olyan fordító, aki ne a vajdasági irodalmat prezentálná. S vonatkozik ez Csuka Zoltánra és Dudás Kálmánra is, kik költői és műfordítói pályájukat irodalmunk munkásaiként kezdték.

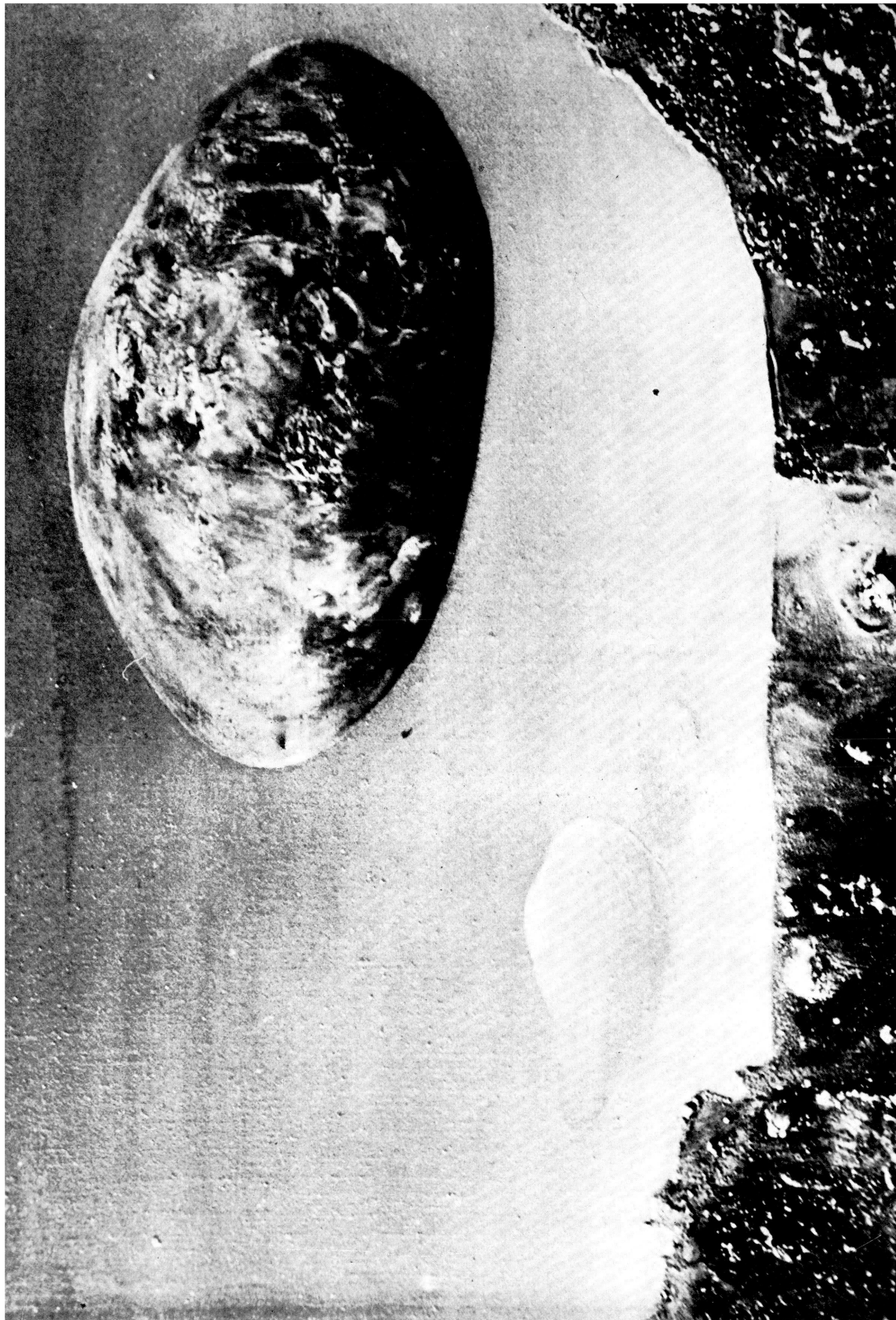
3.

A *Napjaink éneke* a jugoszláv költészet ötven esztendejének ívét mutatja fel, hiszen a könyv első dátuma 1917, a háború és a forradalmi idők fordulójának az évéé, olyan időszak kezdetéé, amely nemcsak Jugoszlávia megszületésének reflexeivel telítődött, hanem annak az írói nemzedéknek a felléptét is meghozta, amely a háborúból vetette fel magát s indult el pályáján. A háború intenzív élményét reflektálják a kötet első versei tehát, s jellegzetes módon a Száván inneni szerb költészet hangjaival (Crnjanski, D. Vasiljev), és a forradalmi lobogással induló Krleža szavaival, kinek verscíme került az antológia fedőlapjára is. „Napjaink énekét” ebben az interpretációban az ember, mint egy „megsebzett állat”, dünnögi, „napjaink áldozataként”, s az expresszionizmusra oly jellemző nagyítással, látomásként nyomban apokaliptikus kísértetjárássá is válik az életnek a rajza: „Az ember ég, mint a csillag sötétség káoszában.” Jellegzetes versköröket kínál ez intonáció után az antológia, hogy bennük a sebzett lelkű ember dalának változatait prezentálhassa. Az első fájdalmas síkolyok után Ivo Andrić „fájvirág” költészete, Tin Ujević „mindennapos panaszdalai”, valamint A. B. Šimić halál- és nyomor-versei szólnak meg, hogy azután az álom és való ellentéteiben vergődő Krklec és Gradnik vegyék át a szót, s hirdessék a „sebzettség” újabb változatát. Szélsőségek kínálkoznak: Crnjanski „szumatrizmusa”, Dedinac és R. Petrović szürrealizmust kísérő világa, a szlovén expresszionisták eksztázisos halálélménye, M. Nastasijević sajátos „ószlávizmusa” (vagy talán még pontosabban: „mélyszerb” mitológiája), s a horvát költészetnek „szülőföld-lírája és föld-kultusza jelzi a kitörési kísérleteket, az érzelmek lázadásának sajátos formáit, hogy egyúttal a húszas évek költészetének vezérszavai is felhangozzanak.

A harmincas éveket négy verskör prezentálja: a D. Matic és Davičo verseire épült körök, valamint a Ž. Vasiljević és M. Leskovac ellepontosította líraiság mellé a társadalmi irányzatosság széles skálája csatlakozik, és sorban szólnak meg a szlovén (Seliškar, Klopčič, a horvát Krleža, a macedon Racin és a szerb Davičo szavaiban a társadalmi elégedetlenség hangjai mind a realiztikus részletrajzokban, mind Petrice Kerempuh balladáinak vallomásos síkján, hogy a szlovén Vodušek, Golia, Gradnik és Gruden lírai felhangjaival, melyekhez Tin Ujević költészetének a dallama társul, ennek az élménynek áttételesebb megfogalmazásai is helyet kapjanak. A korszak abban az ugyancsak elegyes ciklusban záródik, amelynek versei már a háború előszelében és az illő béke hangulatában fogantak, s a merengő szerelem, a téli

tájak és Davičo Szerbiájának pátoszos képeiben, témáiban szólalnak meg. Ezt a költészeti periódust a népfelszabadító háborúban keletkezett líra zárja le végérvényesen: klasszikus értékű versek sorakoznak immár, amelyekben a jugoszláv költészet két világháború közötti tendenciái — a társadalmiság és a patriotizmus síkján — nemcsak összegeződtek, hanem lángolva fel is perzselődtek, hogy a háború utáni időszakban ez a líra új utakon indulhasson el.

A szerkesztő és a kötet koncepcióját kialakító Ács Károlynak nehéz feladata volt, amikor a háborútól háborúig tartó időszak jugoszláv költészetében válogatott, hiszen nemcsak a lírai törekvéseknek a húszas években oly jellemző bonyolultságával kellett számolnia, hanem azzal az anyag természetéből adódó ténnyel is, hogy egyszerre négy-öt irodalom problematikájával kellett szembenéznie, s olyan átló mentén kellett mozognia, amelynek egymástól távol eső pontjait a szlovén és a macedón líra jelzi, ugyanakkor a szerb irodalmon belül is a felgyorsuló differenciálódás, a vajdasági mellé nőtt, majd azt elhagyó belgrádi a maga expresszionista-szürrealista iskoláival és a parnasszen hagyományaival vagy szociális lírája irányzatosságával a variációk nagy számát eredményezte, s hasonló tüneteket figyelhetünk meg a horvát és a szlovén lírában is. Mindenütt erős költői akcentusok és erőteljes költői individualitások, iskolák és irányzatok! A szerkesztő, jó érzékkel nem a csoportosításnak történeti vagy irányzatokat akceptáló kritériumaival dolgozott, hanem a modern jugoszláv költészet motívumrendjének kialakításán fáradozott, s így mindenekfelett a „költőin” inszisztált, míg a költői egyéniségek csak másodsorban érdekelték. Ács Károly antológia-tervéből következően egyes költők egy adott motívumkör vezéregyéniségei, egyúttal azonban szinte mindegyiknek verse több verscsoportban is felbukkan (Krljeza pl. 4, Crnjanski 3, Davičo ugyancsak 4 ciklusban is szerepel). A szerkesztői szubjektivitás és a történeti követelmény nem egy szerencsés találkozását hozták így a vers-, illetve motívumcsoportok, ugyanakkor találunk olyan verskört is, amelynek heterogén összetétele csak sejtetni engedti a szerkesztő szándékát. A Lángos vihar (Crnjanski, Krljeza, D. Vasiljev), a Mi és a testünk (Andrić, Crnjanski, Ujević, Šimić), Az utas (Crnjanski, Vinaver, R. Petrović, Manojlović, Dedinac, Drainac) című motívumcsoportok különösen kiemelkednek hatásuk egységes jellegével, s tüntetően hirdetik az egymás mellé került versek belső rokonságát, s nyilván a jugoszláv kritika számára is érdekes összefüggéseket villantanak fel. Vagy utalhatunk arra a fokozásra, mit a Mi és a testünk című cikluson belül tapasztalunk: Andrić Ex pontójának fáradt és bágyadt hangulat-lírájától a szót Crnjanski veszi át a Beteg költő című versével, majd Ujević Mindennapos panaszdala csendül fel, s a tónus A. B. Šimić keményebb expresszionizmusában tetőződik a „halál és Én” költői viszonylatának megszólaltatásában. Felhívhatjuk a figyelmet azokra a motívum-összefüggésekre pl., melyek az Ezüst országút és Az utas című ciklusokban nyílnak meg: Krklec „ezüst országútjától” Gradnik „Eros-Tanatos” motívumán át Crnjanski olyan klasszikus alkotásához jutunk, mint a Szumátra és a Stražilovo, majd tovább R. Petrović és Milan Dedinac szürrealista ihletésű élet-látomásai ragadnak magukkal bennünket. Gyakran az olvasó kezére játszik a szerkesztő tehát, finom párhuzamokat és szellemes ellentéteket prezen-

TOROK SÁNDOR Elátkozott táj I.

tálva, s nem kis mértékben éppen ezért kell szempontjait méltányolnunk szinte minden esetben, bár nyilvánvalóan elgondolkoztató, ahogy az egyes vers-ciklusok vezéregyéniségeit a versek számával rögzíti. Motívumhordozók itt D. Vasiljev, Tin Ujević, A. B. Šimić, Gradnik, R. Petrović, Kosovel, Nastasijević, Tadijanović, Davičo, Vodušek, Goran Kovačić), míg Krleža és Matic erős lírai temperamentuma megosztva, motívumcsoportokban szétszórva észlelhető. S nyilván nem véletlenül: az ő nevük képviselte líraiság végeredményben a modern jugoszláv költészet alaphangjai közé tartozik, s költői magatartásuk is pólusokat jelentő.

Nem kétséges tehát, hogy a két világháború közötti líra, immár történetiségével és alapjában véve kialakult értékrendjével és félklasszikus jellegével, kötött anyag, s így a szerkesztő munkáját nemcsak megnehezítette, de könnyített is a feladat súlyán: a teljesség igényével léphetnek fel vele szemben, bármilyen relatív is a teljesség fogalma ilyen esetekben, s a szerkesztőnek az előítéletekkel éppen úgy szembe kell néznie, mint az esztétikai kvalitásokkal, ha nem akar konvencióknak áldozni. Ebből a szempontból nézve a *Napjaink éneke* talán a jugoszláv költészetnek leginkább nonkomformista antológiája abban a törekvésben, hogy a modern jugoszláv költészetnek „költői” színeit keresse meg, a ma identifikációjával és a szerkesztői ízlés koordinátaival. Megállapításunk teljesebb érvényét azonban a *Napjaink éneke* második, a felszabadulást követő húsz esztendő lírai eredményeiben válogató kötete példázza. Az elsőben, a követelmények bonyolult összjátéka folytán a szerkesztő bátoratlanabb gesztusait, megoldásait is felfedezzük.

4.

A *Napjaink éneke* második, terjedelemre az antológia nagyobbik hányadát kitevő része Ács Károlynak már inkább szuverénebb szemléletét, az anyagban való jártassága teljes biztonságát tükrözi. Ez az az anyag, amelynek megszületését a vajdasági magyar műfordítás-irodalom már közvetlenül kísérte, és a maga módján nyomban birtokba is vette, különösen az ötvenes évektől kezdve, amikor is líránk már spontán módon élt együtt a modern jugoszláv költészettel. Kortársi vallomás is tehát ez a kötet, s amennyire tükrözi a szerkesztő és válogató Ács Károlynak versélményeit, legalább annyira reflektálja a költőiségnek lírai szemléletünkben kialakult felfogását is. Toleranciának nevezhetnénk a jugoszláv költészettel szemben megnyilatkozó nonkomformizmust, mit a *Napjaink éneke* prezentál, hiszen több irányú és arcú vonzalmak fejeződnek ki benne, s hogy a végleteket is jelöljük, írjuk ide Vasko Popa és Stevan Raičković, S. Mihalić és M. Slaviček, vagy V. Urosevics és N. Grafenauer nevét, kik a nagyobb számú verssel szereplők névsorában vannak, hiszen ezek a nevek egyben lírai szemléletünk nyíltságát is jelzik, mely olyan nyelvi közegekben mozog, mint amilyen a szlovén és macedón, s olyan alkati ellenpólusok között közlekedik, mint Popa vagy Mihalić, időben pedig a legfiata-

labbakig: Gajšekig és T. Šalamunig kíséri a jugoszláv költészet görbét, hogy „napjaink éneke” polifóniáját élénk varázsolja.

A válogatás és komponálás alapjait képező motívum-szempon az antológia e részében elsősorban előnyeivel van jelen, s ahogy a költészetnek szó szerinti „mai” köréhez közeledünk, úgy kap a motívum-szempon is mindinkább általánosabb érvényt, és válik lassan-lassan esztétikai mozzanattá is. Mindenképpen azonban biztos fogódzót jelent a mai költészet bonyolult, ellentétekben oly gazdag változatai közötti „rendcsinálásban”. S mi több: itt még a történetiség is a szerkesztő kezére játszik, mert a modern jugoszláv költészet felszabadulás utáni szakaszának változási, gyanapodási „ritmusa” mutatkozik meg, és egy meglepően nagyvonalú motívum-építkezés bontakozik ki a megszületett képből, hiszen a „háború” szólamát s a háborút megélt idősebb nemzedékek „bel cantóját” felváltó törekvések (A 23-as korosztály, a Csillagok pora, Az erő elvevése és a Pázmás, sötét eső című ciklusokban) a költői kalandnak mind merészebb vállalkozásait kínálja ez a költészet, melyek a lírai indulatoknak új lehetőségeiből táplálkoznak. A jugoszláv líra „belterjességének” korszaka üzen A gyöngédség szitkai című ciklus verseiből, vagy ahogy V. B. Radičević versének címe sugallja, a költők „egüknek illő szint keresve” kezdenek énekelni — a társadalmisság külső formáinak intenzitása helyett immár az „ember” fogalma kínálta koordinátákat helyezve előtérbe. „Az emberek fegyvertelenül ébrednek”, avagy „Valakit szeretned kell” gondolata a kiindulási pont, hogy nyomban Vasko Popa, Miograd Pavlović, Dane Zajc és Gregor Strniša versei szegüljenek szembe az érzelmesebb költői alapállásokkal, melyeket Vesna Parun, S. Raičković, I. Minatti, A. Sopov és a két Ivanovszki neve jelez. Popáék lírájával az elidegenült ember felfedezésére indult el a modern jugoszláv poézis. Popa kezdte ezt a „pert” az emberért, s a nyomában indulók már a mitológia partjain kötnék ki (az Argonauták című ciklusban), és teljes kórus szólal meg, melyben Ivan V. Lalić Argonauták című verse dolgozza a vezérmotívumot (Slaviček, Lalić, Slamnig, V. Gotovac, Mihalić, Hristić, Pavlović, Strniša, Pupačić, Urosevics). S bár az antológia rögzíti azt a hullámvölgyet, amely Popáék első nagy feltörése után keletkezett, az is nyilvánvaló, hogy a modern jugoszláv költészet „tovább” gondolatát Slavko Mihalić és a zágrábi költői kör, valamint a szlovén költészet vitte tovább (Vers veszélyes dolgokért című ciklus, melyben Mihalić, Gotovac, Taufer és Kramberger versei vannak, és a Megsebzettek című körben Menart, Krakar, Ković, Zlobec, Forstnerić és Vegri verseivel), majd elhatol mind a „dolgok”, mind a létezés relációjának problémájához (A dolgok beszélgetése és az Anatómiai atlasz című ciklusokban). Ezeket a törekvéseket viszik tovább a fiatalabb horvát lírikusok (Dragojević, Horvatić, Čudina, Majda, Mrkonjić, Sabol stb.), valamint az oly erőteljes és friss nedvekkal gazdag macedón költők, kik joggal kaptak külön ciklust (a Hadjárat után, illetve a Délcsillag című ciklusokban). S mert a „napjaink éneke” nem lenne teljes napjaink fiatal költészete nélkül, a könyv egy ciklusban a belgrádi fiatalokat mutatja be (Verseket többé senki sem fog írni: Simović, Bečković, Petrović, Manković, Šujica, Milošević, Komnenić), egyben pedig a szlovéneket (Éjjéli átváltozások: Zagoričnik, Grafenauer, Rotar, Plamen, Šalamun, Gajšek), kik a jugoszláv költészet új színeit is

meghozták — az esztrád-líra és a beat-magatartás költői megszólaltatásával.

A motívumoknak fentebb jelzett elrendezése és a költőnek a felvultatása azonban nemcsak antológia-szemponctokat, hanem kritikaiaikat is felvet, hiszen nem kevesebbre, mint a modern jugoszláv költészet alakulásának, változásainak megrajzolására is vállalkozik, azokra a belső érzelmi és gondolati mozgásokra és elmozdulásokra is figyel, amelyek végső fokon s a költői életérzés és világkép síkján lejátszódtak és lejátszódnak, jól érzékeltetve azokat az eredményeket, amelyeket a Popáékkal megindult, a horvát és a szlovén költészetben tetőzött alakulás hozott, de jelezve azt is, hogy ennek a költészetnek is vannak határai, s hogy ez a líraiság ezeket a határokat el is érte, elsősorban a mélységbe hatolással — egy Mihalić költészetében pl., melyet az antológia a versek számával is érzékeltet, egészen egyértelműen arra utalva, hogy a szerkesztő Popa és Mihalić lírájában véli a modern jugoszláv költészet döntő képleteit felfedezni, s nem hagyja figyelmen kívül azokat a költői megvalósulásokat sem, amelyeket a macedón és a szlovén líra hozott, ugyanakkor szembeszáll az olyan felfogással, amely egy Miodrag Pavlović és egy Branko Miljković líráját igyekszik előtérbe helyezni vagy túlhangsúlyozni. Fel kell a figyelmet hívni ugyanakkor arra a bátorságra is, amellyel a szerkesztő a legfiatalabb jugoszláv líra bemutatására vállalkozott, hiszen ez kritériumainak próbáját is jelenti, miként azt N. Grafenauer lírájának megszólaltatása példázza, s az a mértéktartás, amit egy Bećković hars hangjával szemben tanusít.

Nem lehet tehát figyelmen kívül hagynunk a második kötetben olvasható jegyzeteket sem éppen ezért, amelyek végeredményben a költők jellemzésének ürügyén a szerkesztő indokait is megfogalmazzák, s éppen ezek a jegyzetek hirdetik egészen egyértelműen, hogy Ács a modern jugoszláv líra egzisztenciális kérdéseket felvető vonulatát tartja elsődlegesen érdekesnek és jelentősnek — a vajdasági és az egyetemes magyar líra szempontjából is fontosnak, hiszen azok a költők, akik nagyobb számú verssel szerepelnek a *Napjaink éneke*ben, e kérdést vizsgálják, legyen szó Popáról, ki „fenomenológiai felismerésekből indul ki”, Mihalićról, kit „a jelenkori költői törekvések legkomplettebb és legárnyaltabb kifejezőjének” tart, Strmišáról, kinek versei „valami iszonyú kísértet-világot idéznek fel” vagy Grafenauer-ről, kit „az egzisztenciális szorongások” költőjének nevez. A lét-líra változatai állnak tehát a *Napjaink éneke* középpontjában, s ez az a gondolat, amely a szerkesztő alapvető gesztusát a válogatásban megszabta, s ez az, ami szubjektív mozzanatként egy egész líra objektív kritériumává szerveződött.

5.

E mozzanattal kapcsolódnak a vajdasági magyar líra tapasztalatai is az antológia szemléletébe, s így válik a *Napjaink éneke* a jugoszláviai magyar költészet szerves részévé is: líránk ezen és az ilyen jugoszláv költészetben erősödött és izmosodott, hatásainak kitéve alakult, ugyanakkor azonban a válogatásban ez a szempont visszahat magára a jugoszláv költészetre is — immár egyetemesebb kritériumként, s nyil-

ván, ha a *Napjaink éneke* a versek eredeti nyelvén is megszólalva a jugoszláv olvasóközönség szélesebb rétegeihez eljutna, a visszahatások közvetlenebb formáiról is hírt adhatnánk.

Közvetlenül tehát csak a vajdasági magyar líra van adva, melynek alakulásáról és szintjéről vitatkozhatunk ugyan, de amely éppen a *Napjaink éneke* tolmácsolásában megmutatta erejét, hajlékonyságát, felvillantotta színképének minden sávját, hiszen egy teljes értékű, teljesértékűségében pedig oly sok összetevőből álló líra ötven esztendőjét tudta tolmácsolni, s oly lírai változatokat is meg tudott adekvát módon szólaltatni, amelyekhez a magyar lírai hagyomány alig-alig kínálhatott fogódzót, olyan területeket, amelyek a magyar vers-nyelvnek szokatlan és felfedezésszámba menő kalandokat jelentettek, olyan lírai világokat tolmácsol, amelyek szinte hagyománynélküliek a magyar műfordításirodalom (macedón, szlovén). A két világháború közötti verseknél még fel-felcsillan ugyan a magyarral párhuzamos lírai megoldások lehetősége, de az olyan költői individualizmusoknál már, mint amilyen Krleža, Crnjanski, Tin Ujević, Dušan Matic, Davičo, a párhuzamok érvénye is megszűnik. Nem beszélve természetesen a háború utáni húsz esztendőről, amelynek lírai termése nemcsak világképében szerveződött a magyartól eltérő módon, hanem a versnek szinte minden elemében is: Popa puritán és töményítő nyelv- és vers-eszménye, az angol lírán felnőtt zágrábi költői körnek sajátos veretű szabad verse, a szürrealista képzelet oly dúsan termő kedvének munkája, a fiatal lírának „beates” egyenesbeszède, anti-poétikussága vagy a prózavers változatai nemcsak külön költészeti vizsgát jelentettek, hanem a magyar líra szempontjából e fordítások egy kis lírai vers- és nyelvjújtással is felérték.

Nyilván nem véletlen, hogy a fordítók (élükön Ács Károllyal, ki a legtöbbet vállalta ebből a munkából) e külön esetekben nyújtották a legtöbbet. Krleža expressziókkal fűtött makro-nyugtalanságai, Crnjanski erőteljes és mégis emlékező s merengő lírai akvarelljei, Matic monológverseinek intellektualizmusa, Davičo szertelenebb pazarlókedve, az a nyelvi meztelenség, amit Popa vers-súlyai revelálnak, a zágrábi kör szabad versének változatai, melyek egyúttal karakter-megmutatások is, vagy azok a váltások, amelyeket a fiatalok hoztak fegyelmezett hanyagságukkal — biztos hangvétellel és kétségtelenül tisztos szintű formakultúrával szólaltak meg magyar nyelven, és kaptak méltó tolmácsot költőinkben. Csak egy tüzetes filológiai elemzés tudná feltárni a kötetekben található apró remekléseket, nyelvi és verstani megoldásokat, kiszűrni a fordítói telitalálatokat. Éppen ezért szemlélődésünket azzal zárhatjuk, hogy felvetjük a kérdést: milyen mértékben hatott költő-fordítóink eredeti produkciójára a jugoszláv költészettel való ilyen részletes foglalkozás, abban a reményben, hogy világlepí gazdagodásról, formakultúránk gyarapodásáról beszélhet majd kritikánk, hiszen a *Napjaink éneke* az ösztönzések könyve is.

* *Napjaink éneke. A modern jugoszláv költészet antológiája.* Összeállította és a jegyzeteket írta Ács Károly. (I. 1965., II. 1967.) Fordították Ács Károly, Brasnyó István, Csuka Zoltán, Dér Zoltán, Domonkos István, Dudás Kálmán, Fehér Ferenc, Fehér Kálmán, Gál László, Kovács Viktor, Laták István, Pap József, Raffai Ferenc, Szentelény Kornél, Tolnai Ottó, Tomán László, Torok Csaba, Weöres Sándor.